

rocie Dzik-Kruszelnickej i Zosi Koss z ASP w Warszawie za współorganizację tego przedsięwzięcia.

Mam nadzieję, że uda nam się zrealizować nasze zamierzenia i wystawę będzie można jeszcze obejrzyć w naj-

bliższym czasie we wspomnianych wyżej instytucjach.

Małgorzata Pronobis-Gajdzis

Zakład Konserwacji
Papieru i Skóry Uniwersytetu
Mikołaja Kopernika w Toruniu

Obecnie wzrasta znaczenie popularyzacji nauki, również w zakresie wykorzystywanych w jej ramach narzędzi. Zaadaptowanie tychże na potrzeby dziedzin uważanych jeszcze do niedawna za hermetyczne i elitarne nie jest sprawą łatwą, szczególnie gdy są one jednocześnie z różnych powodów dziedzinami niedocenianymi w świadomości odbiorców i mocno zaniedbanymi na gruncie doświadczeń propagatorskich¹.

Artykuł jest próbą zarysowania możliwości promocji artystycznego dorobku Zygryda Gardzielewskiego

**Zygryd Gardzielewski –
toruński twórca kultury.
O perspektywach popularyzacji
spuścizny artysty typografa***

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/TSB.2015.015>

i jego osoby dzięki materiałom pozostawionym w jego spuściznie. Jest także pretekstem do przyjrzenia się działaniom dokumentującym dziedzictwo toruńskiego typografa w kontekście rosnącego zainteresowania polską sztuką typograficzną i typografią w ogóle.

W zbiorach Sekcji Dokumentów Życia Społecznego Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu [dalej: DŻS BUT] znajduje się przekazana w 2005 r. przez Janinę Gardzielewską spuścizna po niej i jej mężu Zygrydzie. Ten niezwykły zbiór obejmuje oryginalne dokumenty, dyplomy, odznaki, medale, wycinki prasowe, nagrania radiowe i vi-

* Artykuł powstał na podstawie komunikatu wygłoszonego w charakterze użytkownika zbiorów 10 grudnia 2014 r. z okazji jubileuszu 40-lecia Sekcji Dokumentów Życia Społecznego Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu [dalej: DŻS BUT].

¹ Zob. A. Frontczak, *Słowo wstępne – wybrane aspekty reklamy z perspektywy projektowania graficznego* [online]. „Zeszyty Naukowe” 2013, nr 4 (*Reklama wizualna*), s. 7–8 [dostęp: 30 czerwca 2015]. Dostępny w World Wide Web: http://wsp.pl/file/1217_404616253.pdf.

deo, fotografie, plakaty, plansze z wystaw, księgozbiór – książki, broszury, katalogi, czasopisma i druki okolicznościowe oraz korespondencję z wieloma osobistościami kultury polskiej².

Rzadko się zdarza, aby zachowało się tak wiele różnorodnych i uporządkowanych materiałów. Zawdzięczamy to świadomemu działaniu ofiarodawczyni, o czym świadczy fragment adresowanego do niej listu Czesławy Tomaszewskiej: „Rozumiem doskonale, co to jest parcelowanie, jak mówisz, dorobku pięćdziesięciu lat wspólnego z mężem życia. I nasze zbiory spotkał podobny do Waszych los. Dobrze chociaż, że część tego «żyje» teraz w bibliotekach, dostępne dla innych i młodszych. Życzę Ci, aby udało Ci się z tym uporać ku możliwie największemu zadowoleniu [...] co do cennych i drogich Ci rzeczy”³. Warto zatem pielęgnować to świadomie pozostawione nam dziedzictwo, informować o nim, czerpać i przekazywać z niego dobre wzorce, tym bardziej że w dziedzinie typografii nie mamy tak bogatej tradycji, jak inne kraje europejskie.

² Szczegółowa charakterystyka zawartości zbioru znajduje się na stronie internetowej Biblioteki Uniwersyteckiej. Zob.: *Dżsy – Janina Gardzielewska (kolekcje)* [online]. Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu [dostęp: 30 czerwca 2015]. Dostępny w World Wide Web: <https://www.bu.umk.pl/janina-gardzielewska>.

³ List Czesławy Tomaszewskiej [żony Romana Tomaszewskiego] z 18 stycznia

W ostatnich latach zmienia się jednak w Polsce podejście do typografii, zmieniają się także społeczne potrzeby i oczekiwania. Obserwuje się wzrost zainteresowania typografią, projektowaniem i edytorstwem, ukazuje się coraz więcej polskojęzycznych publikacji na ten temat (w przeważającej większości, niestety, jednak tłumaczeń), tworzone są nowe kierunki studiów, poszerza się grono badaczy, projektantów, także projektantów fontów – szczególnie z młodszego pokolenia. W roku 2013 po raz pierwszy został zorganizowany na prestiżowej międzynarodowej konferencji kultury wizualnej i grafiki użytkowej Typo w Berlinie⁴ tzw. dzień polski, co jest kolejnym dowodem na to, że następuje punkt zwrotny w polskim *designie*⁵. Coraz częściej sięga się też do starych mistrzów polskiej typografii. We Wrocławiu dr Ewa Repucho przygotowuje

2003 r., DŹS BUT, teczka 51, syg. D448/05, kv. 1.

⁴ Była to 18. edycja Typo Berlin. International Design Talks, pod hasłem: *Touch*. Odbyła się ona 16–18 maja 2013 r. w Haus der Kulturen der Welt.

⁵ Zob. wypowiedź Rene Wawrzkievicza, kuratora odpowiedzialnego za wybranie na tę konferencję dziesięciu reprezentatywnych polskich grafików R. Nikolow, *O uczuciach i polskim dizajnie* [online]. Goethe Institut [dostęp: 30 czerwca 2015]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.goethe.de/ins/pl/lp/kul/dup/dtr/dth/pl11004735.htm>.

rozprawę habilitacyjną o Leonie Urbańskim. Trwają również prace nad tekstami Romana Tomaszewskiego prowadzone przez Monikę Marek-Łucką⁶. Na zeszłorocznych Międzynarodowych Spotkaniach Typograficznych „Typolub” w Lublinie zostały zorganizowane warsztaty, na których uczestnicy pod kierunkiem Roberta Olesia z d2d odtwarzali wybrane projekty publikacji z serii orientalistycznej Ossolineum (tzw. serii UNESCO), zaprojektowanej przez Leona Urbańskiego⁷. Na początku tego roku w Muzeum Narodowym we Wrocławiu można było obejrzeć wystawę czasową zatytułowaną „Leon Urbański. Typografia okazjonalna” (18 lutego–22 marca 2015 r.), na której zaprezentowano niskonakładowe druki ulotne o charakterze okolicznościowym, pochodzące ze zbiorów Muzeum Sztuki Książki – Oddziału Muzeum Narodowym we Wrocławiu (w organizacji)⁸.

⁶ A. Tomaszewski, *Re: Nauka, zamiatowanie do książek i coś więcej...* [online]. Do M. Pest. 11 czerwca 2013, 13:12 [dostęp: 30 czerwca 2015]. Korespondencja osobista. A dokładniej: „Opracowuje [ona] antologię tekstów czasopisma «Litera» z lat 1966–1978” – informacja z biogramu, „Acta Poligraphica” R. II: 2014, vol. 4, s. 70.

⁷ Zob. *Typolub – dobrze się składa* [online]. Typolub Edycja 2 [dostęp: 30 czerwca 2015]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.typolub.pl/#>.

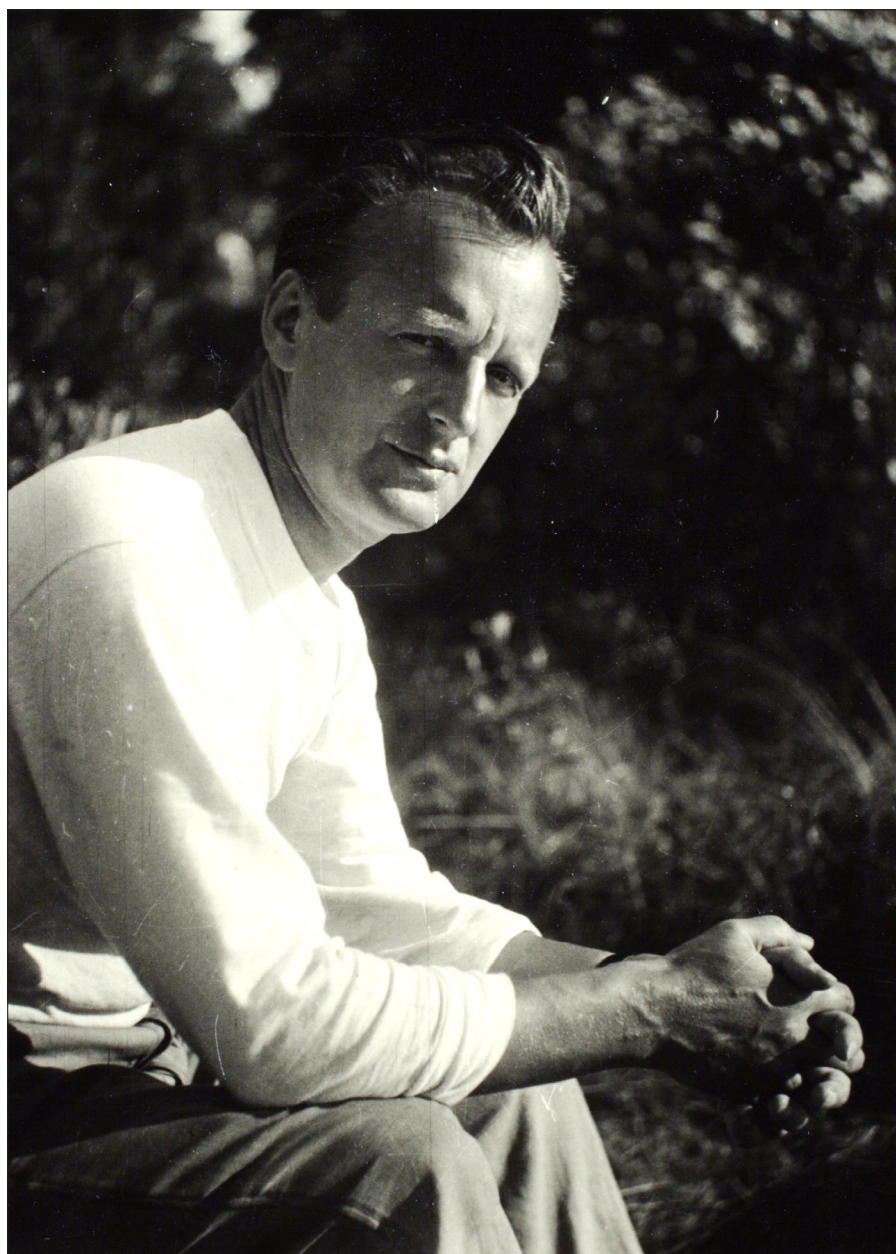
⁸ Więcej informacji na stronie *Leon Urbański. Typografia okazjonalna 18 lute-*

Przedstawione wyżej przykłady przekonują, że pojawia się szansa na przypomnienie dorobku Zygryda Gardzielewskiego – należącego przecież także do powojennego pokolenia typografów – i jego sposobu patrzenia na typografię.

Wydaje się to dziś szczególnie ważne w konfrontacji z bieżącą ofertą wydawniczą, w której widoczny jest brak świadomości typograficznej towarzyszącej procesowi powstawania sztuki użytkowej, jaką jest książka. Mimo że dziś praca nad publikacją wygląda od strony technologicznej inaczej niż kilkadziesiąt lat temu, to jednak inżynieria myślowa dobrej typografii pozostała ta sama, pozostało też to samo kluczowe narzędzie w projektowaniu, jakim jest ludzkie oko, a z którego użytek potrafią zrobić jedynie nieliczni⁹. Z pewnością Zygryd Gardzielewski należał do tych osób, a zaprojektowane przez niego makiety prac były tak dokładnie przemyślane, precyzyjnie przygotowane, skrupulatnie opisane, że nie budziły najmniejszych wątpliwości u zecerów.

go – 22 marca 2015 [online]. Muzeum Narodowego we Wrocławiu [dostęp: 30 czerwca 2015]. Dostępny w World Wide Web: http://www.mnwr.art.pl/CMS/wystawy_czasowe/Urbanski.html.

⁹ Por. T. Bierkowski, *O typografii*, Gdańsk 2008, s. 115 oraz J. Felici, *Kompletny przewodnik po typografii. Zasady doskonałego składania tekstu*, Gdańsk 2006, s. 122.

Il. 1. Zygfryd Gardzielewski na Mazurach, lata 60. XX w.
Źródło: fotografia ze zbiorów DŹS BUT.

Dzięki Oficynie Drukarskiej Książnicy Miejskiej im. M. Kopernika w Toruniu oraz wydawanym w niej z wielkim pietyzmem drukom na wysokim poziomie edytorskim, wszystkim miłośnikom książki w Polsce Zygfryd Gardzielewski kojarzył się z Toruniem i – co może dość zaskakujące – był jego drugą twarzą po Koperniku¹⁰. Znany, ceniony przez jemu współczesnych (czego liczne dowody można odnaleźć w materiałach DŻS BUT), związany w różnym stopniu z najważniejszymi instytucjami kultury i nauki Torunia przez członkostwo, opracowanie graficzne publikowanych przez nie wydawnictw / sygnetów / medali etc. lub prowadzenie zajęć, jak w przypadku Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, swój silny związek z rodzinnym miastem zaakcentował w nazwie stworzonej przez siebie czcionki – Antykwy Toruńskiej. Jej powstanie było na ówczesne czasy istotnym wydarzeniem dla polskiej typografii. Rozpisywała się o nim prasa, a echa tego dotarły także za granicę. Wydaje się zatem zasadne rozważenie możliwości wykreowania i wdrożenia nowej marki¹¹ związanej

z miastem, opartej na osobie i dorobku toruńskiego typografa.

Obecnie oprócz starań Towarzystwa Bibliofilów im. J. Lelewela w Toruniu [dalej: TBL]¹² w zakresie dokumentowania dorobku Z. Gardzielewskiego, nie są podejmowane na szerszą skalę nowe inicjatywy, a dotychczasowe działania mają wyłącznie wymiar lokalny (wystarczy choćby wspomnieć obchodzone w minionym roku 100-lecie urodzin artysty)¹³. Rozpowszechnieniem

promocję nauki?, [w:] *Promosaurus. Poradnik promocji nauki*, pod red. P. Żabickiego i E. Giżyckiej, Kraków 2013, s. 33. Także *Promocja w nauce. Poradnik dobrych praktyk* [online]. Warszawa: Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, 2007, 70 s. [dostęp: 30 czerwca 2015]. Dostępny w World Wide Web: http://www.nauka.gov.pl/g2/oryginal/2013_05/fd878941569fcf6dd449cdec1c47e5b9.pdf.

¹² Wśród jego członków nadal są osoby, które znały osobiście toruńskiego typografa lub są z nim spokrewnione.

¹³ Z tej okazji w Bibliotece Uniwersyteckiej odbyło się 23 stycznia 2014 r. spotkanie poświęcone wybitnemu artyście zorganizowane przez Towarzystwo Bibliofilów im. J. Lelewela, na którym jego życie i dorobek omówił Zefiryn Jędrzyński. Zapowiedzią tego spotkania była wzmianka w „Nowościach” z dnia 18 stycznia zatytułowana *W 100-lecie urodzin Zygfryda Gardzielewskiego*. „Nowości. Dziennik Toruński” [online] 18.01.2014 [dostęp: 30 czerwca 2015]. Dostępny w World Wide Web: <http://nowosci.com.pl/302084,W-100-lecie--urodzin-Zygfryda-Gardzielewskiego.html>. Ukazały się też dwie publikacje: zaprezentowany na wspomnianym spotkaniu tekst – Z. Jędrzyński, *Zygfryd Gardzielewski*

¹⁰ W dokumentach znajdujących się w spuściźnie przechowywanej w DŻS BUT, szczególnie w korespondencji, często można spotkać takie właśnie sformułowania (np. u Andrzeja Kłossowskiego, Stanisława Kaszyńskiego).

¹¹ Zob. E. Giżycka, *Science market. Czy komercyjny marketing może inspirować*

Antykwę Toruńskiej zajmuje się natomiast Grupa Użytkowników Systemu TEX przez swoją oficjalną stronę internetową oraz przez stronę jej członka i jednocześnie adaptatora antykwę na font – Janusza Nowackiego z Grudziądza. Na gruncie naukowym zaś popularyzatorem dorobku Zygryda Gardzielewskiego¹⁴ jest członek TBL – prof. Janusz Tondel z Instytutu Informacji Naukowej i Bibliologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. Pod jego kierunkiem w 2006 r. powstała praca magisterska Anny Szczepkowskiej „Zygryd Gardzielewski (1914–2001) i jego działalność artystyczna w latach 1945–1970”, która znajduje się również

(1914–2001). *W stulecie urodzin*, „Rocznik Toruński” t. 41: 2014, s. 235–254 oraz „*Fenomen pisma zmienia się w fenomen druku*”. *List Romana Tomaszewskiego do Zygryda Gardzielewskiego z 25 sierpnia 1982 roku*, oprac. M. Pest, „Sztuka Edycji. Studia Tekstologiczne i Edytorskie” 2013, nr 5 (2), s. 137–146.

¹⁴ Ale też dobrej typografii w ogóle, o czym świadczy inna praca magisterska napisana pod jego kierunkiem – Adrianny Sobocińskiej „Roman Tomaszewski (1921–1992) jako autor, bibliofil, wydawca i znawca książki” (2005 r.) oraz *Bibliografia prac poligrafa, wydawcy i bibliofila Romana Tomaszewskiego (1921–1992) za lata 1948–1994*, autorstwa A. Sobocińskiej i A. Tomaszewskiego opublikowana w *Studiach o książce dawnej i współczesnej*, pod red. I. Imańskiej i J. Tondela, Toruń 2006, s. 37–71 („Acta Universitatis Nicolai Copernici, Bibliologia V”) – znakomitego źródła wiedzy dla przyszłych badaczy.

w zbiorach DŹS BUT¹⁵, obecnie zaś powstaje rozprawa doktorska o Z. Gardzielewskim Joanny Hładoń-Wiącek¹⁶. Od 2013 r. opracowaniem korespondencji innych wybitnych typografów do Gardzielewskiego zajmuje się autorka niniejszego artykułu.

Upowszechnieniu idei¹⁷ związanych z osobą i twórczością Z. Gardzielewskiego powinna służyć przede wszystkim rzetelna i wyczerpująca kampania informacyjna oraz zintegrowany system informacyjny, nie tylko na poziomie instytucji, z którymi artysta współpracował lub w których znajdują się materiały dotyczące jego osoby. Pomocny byłoby też stały kontakt ze stronami branżowymi oraz wykorzystywanie narzędzi społecznościowych. Być może nawet stworzenie samodzielnej strony lub podstrony poświęconej artyście (najlepiej na stronie TBL). Warto też zadbać o to, aby informacje o artyście i toruńskiej typografii zostały uwzględniane w materiałach promujących Toruń, a w prasie i mediach na bieżąco

¹⁵ DŹS BUT, syg. XVII-3/e.

¹⁶ Informacja od Anny Klugowskiej z DŹS BUT, potwierdzona przez dyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu dr. Krzysztofa Nierzwickiego na jubileusz 40-lecia DŹS BUT 10 grudnia 2014 r.

¹⁷ Giżycka wprowadza termin *dystrybucja idei*. Współcześnie wydaje się on bardziej adekwatny do sytuacji, z jaką mamy do czynienia w działaniach popularyzatorskich. Zob. E. Giżycka, dz. cyt., s. 32.

były podawane wiadomości dotyczące różnego typu inicjatyw z tego zakresu. Niestrudzenie takie działania podejmuje Zefiryn Jędrzyński¹⁸, największy obecnie toruński popularyzator osoby i dorobku typografa.

Drugą istotną sprawą jest dostępność kluczowych źródeł i dokumentów lub ich opracowań w sieci na licencjach otwartych lub do pobrania na urządzenia mobilne za niewielką opłatą. Bezczenna byłaby tutaj na przykład przygotowywana przed laty przez Romana Nowoszewskiego i konsultowana z Państwem Gardzielewskimi bibliografia ich prac (niezwykle ważna ze względu na to, że części z nich Gardzielewski po prostu nie podpisywał)¹⁹. O szczególnym zainteresowaniu właśnie materiałami źródłowymi świadczyć może np. liczba pobrań (wyłącz-

nie z Akademickiej Platformy Czasopism) tekstów zawartych w numerze tematycznym „Sztuki Edycji” zatytułowanym „Wokół typografii i idei pięknej książki”²⁰.

Niewątpliwie skuteczną formą popularyzacji dorobku artysty typografa może być organizowanie konkursów popularyzatorskich (na wykorzystanie Antykiw Toruńskiej, na najlepszą publikację dotyczącą typografii lub Zygryda Gardzielewskiego) bądź branżowych im. Z. Gardzielewskiego (na projekt fontu, na najlepszą książkę bibliofilską), a także cyklicznych spotkań typograficznych, np. imprezy towarzyszącej Międzynarodowemu Festiwalowi Plakatu i Typografii „Plaster”. Elementem alternatywnym – zaprojektowanie i przyznawanie jako nagrody konkursowej odznaki Z. Gardzielewskiego.

¹⁸ Zefiryn Jędrzyński (1930–), bibliofil, publicysta, krytyk literacki, autor książek i wielu rozpraw w publikacjach zbiorowych i rocznikach, były redaktor naczelny toruńskich „Nowości”, emerytowany red. naczelny bydgoskiej „Gazety Pomorskiej”, prywatnie – przyjaciel Zygryda Gardzielewskiego.

¹⁹ R. Nowoszewski, *O „Bibliografii prac Janiny i Zygryda Gardzielewskich”, [w:] Wybitny artysta sztuki książki i typografii. Materiały sesji poświęconej Zygrydowi Gardzielewskiemu (1914–2001)*, Toruń 2003, s. 60–66. Informacja o niepodpisywaniu części prac została dodatkowo potwierdzona przez najbliższą rodzinę – rozmowa z Bernadetą Kietschke-Czarnecką z 27 listopada 2014 r.

²⁰ Zob. „Sztuka Edycji. Studia Tekstologiczne i Edytorskie” [online] 2013, nr 5 (2) [dostęp: 5 grudnia 2014]. Dostępny w World Wide Web: <http://apcz.pl/czasopisma/index.php/sztukaedycji/issue/view/336/showToc>. Od 21 maja do 5 grudnia 2014 r. wywiad z Andrzejem Tomaszewskim został pobrany 229 razy, wywiad z Leonem Urbańskim, oprac. E. Repucho – 67 razy, a opracowany list Romana Tomaszewskiego do Zygryda Gardzielewskiego z 25 sierpnia 1982 roku ze zbiorów DZS BUT (zob. przyp. 13) – 106 razy. Wszystkie wymienione źródła znajdują się również w repozytorium Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

Natomiast w ramach istniejących już imprez (Toruński Festiwal Nauki i Sztuki, Toruński Festiwal Książki) lub w ramach oferty toruńskich instytucji, które zajmują się promocją kultury i nauki (Centrum Sztuki Współczesnej „Znaki Czasu”, Centrum Nowoczesności Młyn Wiedzy, Toruńska Agenda Kulturalna, Dom Muz), mogłyby się znaleźć konferencje, wykłady, warsztaty, pokazy interaktywnej typografii, wystawy, propagujące dobrą typografię oraz reaktywujące poglądy, warsztat i dorobek toruńskiego artysty.

Biorąc pod uwagę przyzwyczajenia i oczekiwania dzisiejszych odbiorców kultury, nie można zapomnieć o tym, aby oprócz tradycyjnych pozycji drukowanych, nawet tych o charakterze bibliofilskim, czy też serii typograficznych, nie zabrakło publikacji elektronicznych i różnego rodzaju informatyków na urządzenia mobilne.

Dodatkowo krótkie materiały audiowizualne o osobie typografa czy o stworzonej przez niego Antykwie Toruńskiej, wywiady z osobami, które znały twórcę, stałyby się dobrym punktem wyjścia do edukacji kulturalnej nie tylko w naszym regionie. Na ich podstawie z czasem możliwe byłoby zrealizowanie filmu dokumentalnego o Z. Gardzielewskim, choćby krótkometrażowego, ale na miarę szwajcarskiego poetyckiego majstersztyku Christopha Frutigera i Christine Kopp *Adrian Frutiger – człowiek czerni i bieli* (Artfilm,

2005)²¹. Materiały te pozwoliłyby także na przygotowanie multimedialnych zestawów edukacyjnych dostępnych na płytach DVD lub też w innej formie (np. wybiórczo poprzez kanał YouTube) dla nauczycieli, animatorów kultury, miłośników książki.

Nic też nie stoi na przeszkodzie, aby powstały *Gardzielewiana*, czyli pamiątki na podstawie twórczości typografa w limitowanych seriach jako nagrody dla uczestników warsztatów, spotkań lub na licytacje charytatywne. Być może również przeznaczone do dystrybucji na targach książki.

Przedstawione pomysły popularyzatorskie nie były jeszcze konsultowane ze spadkobiercami ani z TBL, ani z innymi instytucjami, dlatego są w tej chwili jedynie propozycjami wartymi rozważenia. Wpisują się one w renesans polskiej typografii i są odpowiedzią na rosnące potrzeby społeczne w tym zakresie. Nie wyczerpują, co prawda, wszystkich możliwości, ale wyznaczają pewne podstawowe kierunki, podkreślają wartość nowej marki dla Torunia i regionu. Wskazują na jej duży potencjał, uzmysławiają, jak wiele jest do zrobienia na płaszczyźnie dystrybucji idei pozostawionego nam dziedzictwa.

²¹ *The Man of Black and White – Adrian Frutiger* [online]. [mojefonty.pl](http://www.mojefonty.pl) [dostęp: 30 czerwca 2015 r.]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.mojefonty.pl/the-man-of-black-and-white-adrian-frutiger/>.

Niewątpliwie warte i możliwe do realizacji przy zorganizowanym zespole ludzi, dobrej woli i zaangażowaniu instytucji oraz po zdobyciu potrzebnych środków finansowych, wsparciu sponsorów i wolontariuszy oraz patronatach i reklamie branżowej. Utrwałyby

one, przybliżyły i zmieniły oblicze rodzimej typografii, przy okazji nadając inny wymiar kulturze naszego miasta i regionu.

Monika Pest

Toruń

